

IZBORI ZA HRVATSKI SABOR 1890. GODINE U OSIJEKU, POBJEDA OPOZICIONOG KANDIDATA DR DRAGUTINA NEUMANNA I NJEGOVO DJELOVANJE U SABORU 1891. GODINE

Osijek potkraj 19. stoljeća, oko 1890. godine ima 11.778 stanovnika i po svom nacionalnom sastavu je mnogonacionalan. Prema statističkim podacima iz te godine, u gradu 53,88% govori i služi se njemačkim jezikom, 35,89% hrvatskim ili srpskim, 6,97% mađarskim i 5,6% ostalim jezicima. U Osijeku, dakle, pored hrvatskog i srpskog elementa, najzastupljeniji je njemački koji sve do I svjetskog rata u gradu ima dominantnu ulogu, a zatim mađarski koji je imao veoma važnu političku ulogu s obzirom na tendenciju Ugara da Osijek i Slavoniju drže u svojim rukama.¹ Stalnom stranom uticaju Osijek je, prema tome, neprekidno bio izložen, tim više što je njemačko stanovništvo činilo sve do I svjetskog rata većinu stanovništva grada, i što je pri tome bio istovremeno prisutan pritisak mađarizacije. Još 1843. godine Mađari su htjeli potčiniti sebi sve tri slavonske županije i sam grad Osijek, želeći od Slavonije učiniti svoju županiju, pretvoriti je u mađarsku provinciju, tako da ona ne napreduje ekonomski kao ostale njihove provincije. Naime, poslije 1848. godine mađarska politika ide za tim da oslabi i uništi procvat trgovine grada Osijeka, kao i svih gradova u Hrvatskoj koji imaju prirodne saobraćajnice i da svu trgovinu usmjeri prema Mađarskoj. U tom smislu Mađari su vršili kolonizaciju i mađarizaciju kroz cio 19. vijek, a to je došlo do posebnog izražaja u Khuenovo vrijeme, o kome u ovom radu i govorimo, i u vrijeme režima Narodne stranke koja dominira sve do 1890. godine i u Osijeku, i do koje godine u gradu nije mogla opozicija doći do izražaja niti izboriti svoga mandatora za Hrvatski sabor koji bi se protiv ekonomske i političke zavisnosti od strane Mađarske u Saboru borio.²

Budimpešta je činila sve da Slavoniju i Osijek ekonomski oslabi, pa je tako i kompletno tržište za slavonske proizvode usmjeravala prema Budimpešti, a ne prema Osijeku. Na taj način Osijek i Slavonija, iako su imali prirodne uslove za

1. Statistički godišnjak Kraljevine Hrvatske i Slavonije I, 1905. Publikacija statističkog ureda sv. 59. Zagreb, 1913., str. 34—40. U istom godišnjaku o nacionalnom sastavu stanovništva Osijeka se kaže da je najviše u gradu njemačkog, a zatim hrvatskog, srpskog i stanovništva drugih nacionalnosti.
2. Narodna obrana br. 256—259, tj. od 9. XII 1909. — 12. X 1909., feljton Hrvatska misao u Osijeku.

Milenko Patković, prof.

Pedagoška akademija, Sveučilište u Osijeku

Pädagogische Akademie, Universität in Osijek

samostalni ekonomski razvoj, ugroženi su od Ugarske, koja je imala kolonijalni odnos prema Osijeku, a koji se samo u Khuenovo vrijeme pojačao. Time je bila ugrožena najviše hrvatska buržoazija u Osijeku koja se upravo u ovo vrijeme počela jače razvijati i organizirati. Dakle, to je bio neminovan sukob sa stranim kapitalom.

Prema izvještaju Trgovačko-obrtničke komore iz 1890. godine, poljoprivredna proizvodnja je u opadanju, a s tim u vezi i trgovina, obrt i industrija. Ako se ovom još doda slaba komunikaciona mreža u Slavoniji, jer je ona imala samo oko 500 km. pruga, koje i nisu bile u službi i na korist Slavonije i Osijeka, nego Budimpešte i mađarskog kapitala s ciljem mađarizacije, onda ekonomsko zaostajanje Slavonije nije potrebno više ilustrirati.

Ovo nazadovanje domaće proizvodnje i kapitala moralo je dovesti do međusobnog antagonizma predstavnika službenog mađarskog kapitala i hrvatskog kapitala. Zbog toga su se u Osijeku opoziciono nastrojeni ljudi i pojedinci počeli okupljati i stvarati atmosferu da se ovakvo stanje Osijeka i Slavonije ne može izmijeniti sve dotle dok Hrvatska i Slavonija ne steknu financijsku, a to znači ekonomsku samostalnost u odnosu na Ugarsku, što nije ništa drugo značilo nego izmjenu, reviziju Nagodbe. Na tom planu u Osijeku 1891. godine dolazi do političkih sukoba između režimske Narodne stranke i Neodvisne stranke, koju će najadekvatnije predstavljati mladi osječki advokat Dr Dragutin Neuman i koji će upravo te godine udariti temelj hrvatskom građanskom pokretu i predstaviti građanstvu svoj politički program kada bude izabran za opozicionog narodnog zastupnika na listi Neodvisne stranke.³ Naime, smrću nekolicine narodnih zastupnika ispražnjeno je bilo više zastupničkih mjesta za Hrvatski sabor, te je prema vladinoj odredbi bilo određeno da se naknadni izbori za novo zastupništvo održe 4. decembra 1890. godine. Dotadašnji osječki narodni zastupnik Itlinger je umro, a bio je osječki zastupnik, te je prema tome i u Osijeku trebalo održati naknadne izbore. Svi dotadašnji saborski zastupnici, pa i Itlinger, bili su režimski ljudi i nitko se u Osijeku nije nadao da bi se u izbornoj borbi za novog kandidata mogao ozbiljnije javiti opozicionar.

Prema postojećim izbornima propisima, u Osijeku se 12. oktobra 1890. godine održao sastanak kandidacionog odbora od 21 člana. Članovi odbora su bili: Mirko pl. Reisner, veleposjednik, Ladislav Gillmig, tvorničar, A. Frund, gradski zastupnik, Josip Horvat, župnik, Dr Matija Štefinović, odvjetnik, Adam pl. Reisner, tvorničar, V. Miškolci, trgovac, Đuro Aliena, trgovac, M. Gutal, ekonom, te Fr. Weiss, Pšćik, A. Krauss, O. Weissmayer, gradski zastupnici i drugi. Na tom sastanku dr Dragutin Neuman izabran je za kandidata opozicije, za saborskog zastupnika, sa 17 protiv 3 glasa na listi Neodvisne stranke. Nakon izbora, dr Neuman je održao prigodan politički govor, obećavši da će svoj politički program predložiti svojim izbornicima i političkim istomišljenicima čim se sazove i sastane izborna skupština. Tako je Dr Neuman bio izabran od strane većine osječkog građanstva, uključujući i predstavnike osječkih Jevreja.⁴ Ovaj izborni dogovor političkih prvaka gornjeg grada Osijeka, da za ispražnjeno mjesto saborskog zastup-

3. Obzor br. 164 / 18. VII 1890., strl.

4. Obzor br. 239 / 17. X 1890., str. 2.

nika kandidiraju mladog osječkog advokata dr Dragutina Neumana predstavljalo je politički šok za sve vladinske snage u Osijeku i izvana, koje su do ovog momenta gledale na Osijek kao siguran bastion, kulu režima, i zato su one odmah reagirale na ovaj izbor od vitalnog značenja za Osijek i njegovu dalju političku orijentaciju i opredjeljenje.

Opozicione snage i listovi su bili oduševljeni ovim događajem u Osijeku, i zato OBZOR postavlja pitanje zašto smo se odlučili za opozicionara i odgovara: »Jer smo došli do uvjerenja da vladajući krugovi za naše stvari i za naša životna pitanja, haju i ne haju, jer nam grad Osijek od godine do godine sve više i propada, tako, da je za ovo dvadeset i nekoliko godina spao na obično trgovačko selo, jer nam u Zagrebu i Budimpešti kraj svih naših upravo do smiešnosti do-tjeralih molba i deputacija, ili neće ili ne mogu da pomognu. Dosada smo uvijek pristajali uz vladajuću stranku.« »Do sada smo uvijek na sabor poslati muža kojega nam značaj i čisto čovjekoljublje jamči, da će reći bobu bob, a popu pop.« »Pri tome Obzor ističe da se, s prijedlogom da se za kandidata za saborskog zastupnika predloži i bira dr Dragutin Neuman, izjasnilo sve osječko »neovisno građanstvo«, a to je i najbolji dokaz da će Neuman najvjerojatnije i predstavljati Osijek u Saboru, bez obzira što je režimska DRAVA bila svaki dan glasnija u svojoj propagandi protiv opozicionih snaga i njenog kandidata Neumana.⁵ Zbog toga dolazi do političke polemike između OBZORA i osječkog režimskog lista DRAVA. Ona je učinila sve kako bi onemogućila dr Dragutina Neumana za saborskog zastupnika i kako bi mu narušila renome koji je on imao među »neodvisnim građanstvom«. DRAVA je išla tako daleko da je Neumana proglašavala ultraklerikalcem samo zbog toga što je on javno ispoljio svoja religiozna ubjedenja, a galamila je i zbog toga što je za Neumana pristalo i nekoliko osječ-kih Jevreja. Pristanak Jevreja da glasaju za Neumana je sasvim logičan, jer OBZOR kaže da dr Dragutin Neuman kao miran, trijezan, pravedan i ugledan čovjek ne može imati drugačiji stav prema osječkim Jevrejima, jer je njegov stav isti prema svim građanima Osijeka bez obzira na vjersku pripadnost, a to je upravo ono što se od njega, kao narodnog zastupnika, i traži. U ovoj polemici Drava se služila originalnim neistinama, lažima. Isticala je da je na prvi izborni sastanak za kandidiranje novog saborskog zastupnika dr Dragutina Neumana bilo upućeno 200 pozivnica, dok je stvarno bilo upućeno 25, a odazvao se 21 građanin. Od 20 predanih na sastanku, 17 ih je glasalo za dr Dragutina Neumana, a 3 za Karla pl. Mihalovića, koji su se na kraju morali podvrći većini. Međutim, zajedljivost DRAVE se može sasvim jasno razumjeti jer je ona dobro i stvarno osjetila i uvidjela da je ova kandidatura Neumana početak kraja vladavine režimskih snaga u Osijeku, a to će događaji i potvrditi.⁶

Ovo nije bio samo politički šok za DRAVU, nego za sve režimske snage u Hrvatskoj i Slavoniji, jer se tada nije očekivalo da će uopće opozicija doći do izražaja. U ovoj situaciji jedina svijetla točka bio je grad Osijek koji se spremio da stupi u redove opozicije. Ovdje se radilo o velikom političkom događaju za cijelu Banovinu. Budući da je Osijek bio drugi po veličini grad u Hrvatskoj i

5. Obzor br. 240 / 18.X 1890., str. 1, Pokret u Osijeku. Članak je najvjerojatnije pisao dopisnik Obzora iz Osijeka.

6. Obzor br. 243 / 22. X 1890., str. 2.

Slavoniji, poslije Zagreba, i jer je Osijek do toga vremena bio režimska kula, iznenađenje je time bilo veće. Naime, do 1890. godine nijedna opoziciona stranka nije mogla u Osijeku računati na uspjeh. »A što je najznâmenitije, taj pokret ne pokreću usijane glave ni agitatori, kojim je stalo do meteža i do opozicije po što po to, već miroljubivi građani, koji su do sada strpljivo podnosili sve, što god je dolazio s Markova trga iz Zagreba«. ⁷

Opoziciona štampa je isticala da je Osijek dugo i strpljivo čekao da vlada i ban nešto učine za grad, za njegov trgovinski razvoj, obrt i industriju, ali od toga ništa nije bilo, i upravo zbog toga ekonomskog momenta osječko građanstvo je istaklo svoga opozicionog kandidata dr Dragutina Neumana za koga se očekivalo da neće kao dotadašnji osječki zastupnici u Saboru samo šutjeti i klimati glavom, nego se očekivalo da će Neuman kao sposoban mladi advokat, trijezno i odmjereno zastupati interese grada, a to znači domaće hrvatske liberalne buržoazije. »Izbornici osječki nisu mogli biti sretnije ruke; oni su u svom kandidatu odabrali muža, pred kojim i njegovi protivnici kapu skinuti moraju pak zato i nije čudo, da vladina stranka još ni danas ne zna pravo, koga će mu staviti za protukandidata, makar i sa slabim izgledom za uspjeh«. ⁸

Opozicioni pokret u Osijeku nastao je kao reakcija na teško ekonomsko političko stanje u gradu posljednjih dvadeset godina 19. stoljeća. To je bio sukob hrvatskog kapitala sa stranim, mađarskim. Zbog toga se s velikim zanimanjem očekivala pobjeda opozicionog kandidata na ovim naknadnim saborskim izborima i očekivano je da će ona imati veliki politički značaj za dalji tok događaja prvenstveno za Osijek i Slavoniju, i za opće prilike u Hrvatskoj.

Tih dana je OBZOR pisao o ekonomskom propadanju Osijeka i Slavonije ističući da je Osijek počeo naglo propadati od momenta kada je prema želji Budimpešte izgrađena željeznička pruga Dalj — Brod. Do tada Osijek je bio najjači centar za trgovinu Slavonije, Bosne, a velikim dijelom i Srbije. Bosanska trgovina, a dobrim dijelom i slavonska, izgradnjom pruge Dalj — Brod, prelazi u ruke Budimpešte. Tako je interes Budimpešte pobijedio i porazio trgovačke interese Osijeka, a time i cijele Slavonije. Uostalom, nitko se nije ni zauzimao u Saboru da se stanje razvija u interesu Osijeka, pa je stoga i došlo do stagnacije i ekonomskog propadanja grada.

Prema tome, politika koju je Mađarska sprovodila u vezi sa željezničkom mrežom ni u kom slučaju nije odgovarala Osijeku i Slavoniji. Osim toga, niti cijene za prijevoz industrijske robe iz osječkih industrijskih firmi nisu bile povoljne, što znači da ti proizvodi nisu mogli biti konkurentni mađarskim industrijskim proizvodima. Tako je mađarska željeznička i financijska politika gušila ekonomsku, a posebno trgovačku poziciju grada Osijeka. Zbog ovakve, tako da kažem ekonomske blokade, mnogi osječki trgovci su propali, zatvorili svoje firme, mnogi su napustili grad, a propale su i neke industrije, kao što su industrija stakla, ulja, svile, ljevaonica i druge. Ovo je neminovno moralo dovesti do sukoba s mađarskim kapitalom, odnosno politikom i do stvaranja i političkog uticaja, a to je bila

7. Obzor br. 270 / 24. XI 1890., str. 1, Izbor u Osijeku.

8. Isto

prekretnica u političkom životu grada Osijeka, Slavonije i Banovine.⁹

U ovakvoj dosta složenoj situaciji u Osijeku su se spremale za izbore i vladine i opozicione snage. 28. XI 1890. predstavnici režima postavili su na predizbornoj kandidacionoj skupštini svoga kandidata, a to je bio osječki odvjetnik dr Dragutin Riffer. Dakle, vladin kandidat je postavljen u posljednji čas, jer su ove snage u gradu imale problema koga da postave za svoga kandidata. Dragutin Neuman je 30. XI 1890. godine na skupštini izbornika, kako je to ranije izjavio na kandidacionoj skupštini, podnio prisutnim izbornicima svoj politički program. OBZOR je Neumanov program predstavio svojim čitaocima ovako: »Stoji na temelju Nagodbe, ali s toga temelja najodlučnije zahtijeva reviziju nagodbe uz autonomiju financija, ustanovljenje poreznoj snazi zemlje odgovarajućeg ključa za prinos u zajedničke poslove i garanciju stanovite kvote zajedničkih investicija unutar granica našeg političkog teritorija, a u našu korist. Na polju autonomnih poslova zahtijeva ustavne institucije, ustrojenje računarskog dvora, upravnog sudišta, liberalni izborni red s tajnim glasanjem, potpunu nezavisnost i neizvrzivost sudaca, povišenje činovničke plaće, ustrojstvo hipotekarne banke i drugo.« Obzor napominje da je Neumanov govor trajao sat i pol i da su stavovi koje je u njemu iznio uzbudili sve prisutne i izazvali buru oduševljenja, jer je to prvi put da je netko održao politički govor takve sadržine.¹⁰

U spomenutom govoru, u kome je dr Dragutin Neuman razvio svoj politički program pred svojim izbornicima 30. XI 1890. godine, istakao je tri osnovne grupe problema, kao uvjet za političke odnose s Ugarskom:

1. Dr Neuman ističe da nije protivnik državne zajednice s Ugarskom, da zapravo stoji na pozicijama Nagodbe, ali zahtijeva da se izvrši revizija, da se nagodba izmijeni u interesu Hrvatske i Slovenije. Ovo je potrebno tim više što se od Hrvatske i Slovenije, kada podmire zajedničke poslove, još uvijek traže određene svote financijskih sredstava, što nikako ne odgovara financijskoj i poreznoj moći Hrvatske i Slovenije, i što neminovno dovodi do financijskog bankrotstva. Naime, porezni iznosi su toliki da ih nije moguće snositi, jer nisu odmjereni prema poreznoj moći. I pored takve financijske eksploatacije država ili malo ili ništa ne ulaže, ne investira u domaću privredu, a ne podupire se ni mali obrt: gradnja kuća ni drugo. Na primjer, oprost od kućarine za nove kuće je 10 godina, dok je u Pešti ili Rijeci 20—25 godina. Od zajedničkog novca, kaže dr Neuman, investira se za komunikacije u Mađarskoj mnogo, a u Hrvatskoj i Sloveniji vrlo malo. Sve je ovo dr Neuman prisutnim izbornicima dokumentirao za period od 1875—1885. godine, što je frapantno djelovalo na sve prisutne i izazvalo revolt i negodovanje zbog ovakve mađarske politike. Istakao je da su i tarifne nepogodnosti nanijele veliku štetu zemlji, u trgovini i obrtu, u čemu je posebno nanesena šteta gradu Osijeku. Neuman kaže: »Slavonija je prema svom geografskom položaju kao određena za to, da bude s nekim načinom posrednicom u trgovini Bosne i Srbije sa ostalim trgovačkim svijetom, ali nesretna trgovačka politika zajedničke naše vlade udesila je to inače. Ona je trgovinu svratila s naravnog i najprečeg puta do novih i navrnula je na neravni i daleki put preko Pešte i Rijeke. Time je

9. Obzor br. 271 / 25. XI 1890., str. 1, Grad Osijek.

10. Obzor br. 276 / 1. XII 1890., str. 1, Izborni pokret.

ujedno i gradu Osijeku, koji je dosad bio središte sve te trgovine, nanesen vrlo težak udarac. Osim toga nadošao je nesretni porez na žestu i onaj o pecivarini, da nam posve unište znameniti i unosni proizvod naše domaće industrije: šljivovicu«. Nakon što je iznio bitne momente koji su ugrozili privredu Slavonije i Osijeka, dr Dragutin Neuman daje rješenje koje bi pomoglo dovesti do saniranja i konjunktura ekonomskih odnosa u Slavoniji, a posebno u Osijeku. On smatra da se iz ovog teškog stanja može izaći ako se povede borba za financijsku samostalnost, i u tom smislu traži da se Nagodba revidira, tj. da se u tom smislu proširi. To je jedini način, prema Neumanu, da se prvo ustanovi porezna mogućnost, a na osnovi toga utvrdi pravedan postotak za zajedničke svrhe. »Samo tako ustanovljen postotak ne bi nas materijalno i financijski ubio«.¹¹

2. Druga grupa zahtjeva odnosi se na autonomna prava. U njima dr Neuman zahtijeva slobodu i ravnopravnost svih vjeroispovijesti, nezavisnost i nepovredivost sudaca- liberalni zakon o slobodi izbora tajnim glasanjem, uspostavljanje upravnog sudišta, slobodu štampe, osnivanje hipotekarne banke za pomoć seljacima, osnivanje Medicinskog fakulteta u Zagrebu, reformu srednjih i osnovnih škola, utvrđivanje minimalnog seljačkog posjeda ispod kojega se ovaj ne bi mogao dalje cijepati s ciljem sprečavanja raspadanja seljačkih posjeda.

3. Posebno je dr Dragutin Neuman u svom programatskom govoru posvetio pažnju gradu Osijeku i njegovom tadašnjem i budućem položaju i mjerama kako da grad postane ekonomski konjunkturani. Zahtijeva da Osijek privredno ojača i da se spriječi njegov pad do koga je došlo posljednjih godina. On je upoznao izbornike sa zlatnim danima grada Osijeka, kada je on bio centar sve trgovine koja je išla preko Osijeka iz Srbije i daleke Bugarske, a osobito iz Bosne. To joj je bio najkraći put do mora. Međutim, mađarska politika izgradnje željezničke mreže usmjerila je trgovinu dalje od Osijeka, prema Budimpešti. i to je neminovno dovelo do propadanja trgovine i uopće privredne moći grada. Neuman je s pravom podsjetio izbornike da svaki onaj tko se sjeća Osijeka od prije 20—25 godina, ne može ga danas prepoznati. Za ekonomsko ozdravljenje grada dr Neuman kaže da bi se u Osijeku trebala podići trgovačka akademija i obrtna škola i javno skladište. Međutim, ono što je najvažnije za razvoj trgovačke moći grada, on zahtijeva da se Osijeku daju tarifne pogodnosti koje imaju i drugi gradovi, jer je to jedini i najbolji način da se osječki industrijski i obrtnički proizvodi mogu takmičiti na stranom tržištu. Obećao je da će sve svoje zahtjeve javno na Hrvatskom saboru zastupati i braniti.¹²

Ovako otvoreni, opozicioni, politički program nije u Osijeku, do tada, nitko čuo. Zato je bilo sasvim razumljivo da je on imao naročito veliki odjek u gradu, ali i u Slavoniji i u Hrvatskoj. Nije potrebno posebno isticati da je njegova već poznata popularnost u gradu, nakon ovog govora, mnogo porasla i to je bio znak da se umjerena opozicija u Osijeku organizira i vrši sve pripreme kako bi dobila izbore i poslala svoga kandidata u Hrvatski sabor. »Vladinovci« su se također spremali za izbore punom snagom, ali se u gradu osjećala atmosfera prema kojoj se moglo vidjeti da je javno mnjenje za opozicionog kandidata, a njemu su

11. Obzor br. 277 / 2. XII 1890., str. 1, Izbori u Osijeku.

12. Isto

davali osnovni ton predstavnici hrvatske i druge liberalne buržoazije koja je došla u sukob s dotadašnjom mađarskom politikom. U toj atmosferi je i došlo do naknadnih izbora za upražnjeno mjesto za kandidata za Hrvatski sabor. Do toga izbora u Osijeku došlo je 4. decembra 1890. godine. Kandidirana su dva kandidata: kandidat opozicionog nadovisnog građanstva dr Dragutin Neuman i vladin kandidat dr Dragutin Riffer. Atmosfera na samom izboru bila je uobičajeno svečana. Već oko 5,30 sati, rano ujutro, grad je obilazila gradska glazba s trobojnicom svirajući ulicama budnice i skupljajući birače. Oko 7,30 sati skupila se četa birača opozicije, a slično su činili i »vladinovci«. Desetorica uglednih građana na čelu s Mirkom pl. Reisnerom došli su u dvoranu pred izbornu komisiju, prema protokolu izbornog zakona, označili su svog kandidata i predstavili povjerenike. U dvorani je već bio kandidacioni odbor »vladinovaca«. Povjerenici opozicije bili su Josip Horvat, župnik i dr Matija Štefinović, advokat — do tada najpoznatiji opozicionar u gradu.

Izbori su održani u gradskoj vijećnici. Od ukupno 631 izbornika glasalo je 463. Od toga broja 200 izbornika glasalo je za Riffera, vladinog kandidata, a 263 za opozicionog dr Dragutina Neumana. Na temelju ovakvih izbornih rezultata predsjednik izborne komisije proglasio je dr Dragutina Neumana zastupnikom gornjeg grada Osijeka.

Pobjeda opozicionog kandidata je izazvala razumljive manifestacije na ulicama grada, oduševljenje je bilo više nego veličanstveno, tako da je dr Neuman bio prisiljen da na ulici pred građanima održi govor i ponovo iznese već poznate svoje stavove, a istodobno su pristalice opozicije zahtijevale da na ulici održi govor i dotadašnja najznačajnija ličnost opozicije iz Osijeka dr Matija Štefinović.¹³

DJELOVANJE DR DRAGUTINA NEUMANA U SABORU 1891. GODINE

1. Parlamentarne akcije

Čim je stupio u saborsku dvoranu na Markovu trgu, dr Dragutin Neuman ubrzo se istakao kao mudar i vrstan parlamentarac opozicije, i kao predstavnik neovisne stranke svojim stavovima opravdao je sva iščekivanja svojih političkih istomišljenika u Osijeku i Slavoniji. To je bio veoma značajan početak istupanja osječke opozicije u Saboru i formiranja političkog pokreta hrvatske buržoazije koja se upravo izborima za Sabor 1890. godine i djelovanjem dr Neumana u Saboru 1891. godine počela organizirati.

U proljeće 1891. godine, kada je dr Dragutin Neuman počeo djelovati kao saborski zastupnik, sudjeluje aktivno u svim akcijama Sabora oko donošenja pojedinih zakonskih propisa i u raspravama o donošenju novih zakona i u njihovom formuliranju. Već nekoliko dana nakon što je došao u Sabor dr Dragutin Neuman održao je veliki govor o zakonskoj osnovi o zemljorasteretnom nametu u kojem je pokazao veliku sposobnost za financijska i državnopravna pitanja. Naime, na prijedlog Kraljevskog odbora zemljorasteretnu osnovu prihvatila je Ugarska zastupnička skupština, a on je išao u prilog Mađarima. Ovaj prijedlog je trebao potvrditi i Hrvatski sabor, protiv koga je ustao dr Dragutin Neuman i saborska opoziciona manjina.

13. Obzor br. 282 / 9. XII 1890., str. 2.

Protuprijedlog su podnijeli dr Ante Starčević i dr Dragutin Neuman. Za razliku od Starčevićeva govora koji nije bio dovoljno jasan i razložen, dr Dragutin Neuman je u svom obrazloženju protuprijedloga bio ozbiljan, temeljit i trijezan s puno dokumenata koji su bili protiv prijedloga koji je išao u prilog Mađara. Ovo je bio Neumanov »MAIDEN — SPEECH« (prvi govor u engleskom parlamentu) u kome se morao odmah baviti teškim problemima. Pri tome se pokazao kao rutinirani parlamentarac i odličan političar.

U navedenom izlaganju dr Neuman je dokazao da ova zaklada ima autonomni karakter i da je inače već previše što Hrvatska prema nagodbi iz 1868. godine daje 55% dohotka za zajedničke poslove i zato je nelogično da se osim toga daje još 1 i pol miliona forinti. To bi dovelo do veoma teških ekonomskih posljedica, a novim zakonom koji bi to prihvatio, posljedice bi se katastrofalno odrazile. U tom kontekstu je istakao i nepovoljan položaj Osijeka i Slavonije.

Neumanov govor je tako snažno djelovao na prisutne u Saboru da je njegova dominantna nota odmah došla do izražaja, i reagiranja su bila očita. Khuen Hedervari odmah reagira na stavove dr Neumana replicirajući s ciljem da onemogući opoziciju čije je stavove iznosio Neuman. U polemiku su s banom stupili dr Dragutin Neuman, dr Ante Starčević i Fran Folnegović. Oni su istakli da su u svojim stavovima i »starčevićanci« i »neodvišnjaci« jedinstveni, da imaju iste stavove koje je u govoru iznio Neuman i Khuenu neće poći za rukom da njihove međusobne nesuglasice ovaj puta iskoristi u svoje političke ciljeve. Khuen je održao poseban govor u kome je pokušao pobiti Neumana, ali taj govor nije imao snagu zasnovanu na argumentima.

Mislim da je važno istaći završni dio Neumanovog govora u kome se nalazi i bit njegove političke analize i ocjena stanja u Hrvatskoj i Slavoniji. U tom dijelu govora istakao je da ne može shvatiti prijedlog što ga regnikolarna deputacija predlaže, i kako uopće može hrvatska regnikolarna deputacija pristati da se višak nacionalnog dohotka podijeli, i to u zajedničke svrhe. Tome je udovoljeno s 55% Nagodbom. To je značilo da je Khuen htio da u svoju korist mijenja Nagodbu, protiv čega je bila opozicija, Neodvisna stranka i »starčevićanci«, jer je ona bila uperena k daljnjoj ekonomskoj i političkoj podložnosti Hrvatske i Slavonije Ugarskoj. Zbog toga je dr Dragutin Neuman svoj govor završio ovako: »Mi imamo mnogo potreba: Mi bi trebali hipotekarnu banku, mi bi trebali tehniku, u Slavoniji je gospodarstvo na najnižem stepenu: tu bi trebalo podići gospodarske škole. Osijek zaostaje od godine do godine, on propada, tu bi trebalo PODIĆI TRGOVAČKU akademiju; gradu Osijeku trebala bi obrtna umjetnička škola. Neuman govor zaključuje ističući da vlada stalno uviđa i obećava da će prilike popraviti, ali pri tome ističe stalno da nema sredstava, a ako je već tako, ističe dr Neuman, onda se pogotovu ne mogu milioni dijeliti za zajedničke poslove.¹⁴

Ovi protumađarski stavovi dr Neumana doprinijeli su njegovom parlamentarnom renomeu¹⁵ kod opozicije, jer je on ustvari odbio zahtjev regnikolarne de-

14. Obzor br. 121 / 30. V 1891., str. 1—3.

15. Obzor br. 122 / 1. VI 1891., str. 2, 3.

putacije o zemljorasteretnom prerezu kao neosnovane.

Osim toga, dr Neuman je održao govor u glavnoj raspravi o zakonskoj osnovi o vodnom pravu. Podnio je zahtjev za 88 ispravaka utvrdivši da osnova ima mnogo nedostataka. Koliko je te godine Neuman bio popularan neka nam pokaže podatak iz OBZORA koji Neuman naziva pravom silom, a to je i opravdano, jer su se svi njegovi govori, koje je za kratko vrijeme djelovanja u Saboru 1891. godine, mogli uvrstiti u značajne dokumente pravne misli iz buržoaskog perioda. Zato je on bio u Saboru stalno meta režimskih poslanika koji su koristili svaku sesiju da ga napadaju.¹⁶ On je imao značajnu ulogu u zakonodavstvu Sabora. Nastupio je kao generalni govornik Neodvisne stranke u saborskoj generalnoj debati o proračunu za 1888. godinu gdje je plastičnim riječima osvijetlio političke prilike. Konačno je u dvjema interpelacijama o željeznici Dalj—Brod i Našice—Sv. Lovrinac objasnio maćuhinski postupak zajedničke vlade prema gradu Osijeku.¹⁷

Koncem 1891. godine istekao je Saboru mandat, a time je istekao i mandat dr Dragutina Neumana kao zastupnika. On se 1892. godine ne prima više saborske kandidature, jer je njegova Neodvisna stranka zaključila assintciju, tj. nije htjela da učestvuje u novim izborima. Tako je vršila opstrukciju prema Khuenovu režimu.

Prema tome, Neuman se nakon toga povlači s parlamentarnog polja, ali i dalje politički djeluje u Osijeku, prvenstveno kao gradski zastupnik, i djeluje na okupljanju mlađih političara, opozicionara, neodvišnjaka, pravaša, stvarajući oko sebe nukleus koji će početi snažnije djelovati od 1900. godine, a naročito od 1902. do 1905. u kome će periodu dr Dragutin Neuman sa svojim istomišljenicima stvoriti povoljnu političku klimu i formirati Hrvatsku udruženu opoziciju Slavonije. U tom periodu su udareni temelji NOVOG KURSA u Osijeku i Slavoniji. Tada se dr Dragutin Neuman povezuje s grupom srpskih građanskih političara u gradu na čijem čelu je bio Vasa Muačević. Ovo je bilo u skladu s politikom novog kursa koji je u Osijeku bio najjači u Hrvatskoj i Slavoniji.

Bitno je ovdje još istaći da je dr Dragutin Neuman, dok je još bio saborski zastupnik, bio izabran kao opozicionar od strane III izborništva za gradskog zastupnika. TO JE BILO PRVI PUTA U OSIJEKU DA OPOZICIJA NASTUPA U BORBI ZA GRADSKO IZBORE. Ova akcija je urodila plodom, i u gradsko zastupstvo ulazi dr Dragutin Neuman sa svojim političkim prijateljima i istomišljenicima: župnikom Horvatom, Franjom Šmitom, Franjom Mudrovačićem i drugima. Neuman postaje tako vođa opozicije u gradskom zastupstvu u kome je znao u bitnim pitanjima povući za sobom gradsko zastupstvo.

Ovo je naročito bilo onda kada je došla pred Sabor osnova kojom se uvodi novi izborni red za gradove s ciljem da se opoziciji onemogući pristup u gradska zastupstva. Na prijedlog Neumana većina gradskog zastupstva prihvatila je odluku da se takav izborni red onemogući.¹⁸

Kao predstavnik hrvatskog liberalnog kapitala bori se u Osijeku protiv svih stranih uticaja. Tako je 1893. i 1894. godine prilikom dolaska mađarskog teatra

16. Obzor br. 139 / 20. VI 1891., str. 2, 3.

17. Književni prilog br. 5 iz 1910, 11., str. 127—141 i Zapisnici sabora 1887—1892., sv. V, pohranjeno u Muzeju Slavonije Osijek str. 21—28; 104, 158—165, 254, 354, 336—401.

u Osijek organizirao demonstracije i onemogućio, sa svojim pristalicama, djelovanje ovog teatra. On je dakle postao trn u oku režimskim snagama u gradu i činili su sve da ga onemoguće da djeluje kao gradski zastupnik. I odista je konačno 1895. godine izašao novi izborni red za gradske izborne općine, i sve je učinjeno od strane službenih krugova da dr Dragutin Neuman ne uđe u gradsko zastupstvo. To je i uspjelo službenoj politici sve do 1906. godine tj. do pobjede Hrvatsko-srpske koalicije za čiju je pobjedu u Osijeku Neuman učinio mnogo kao rijetko koji političar. Od 1906—1910. godine postao je ponovo gradski zastupnik.

ZNAČAJ I POSLJEDICE

1. Osijek izbornom pobjedom 1890. godine, kada dr Dragutin Neuman postaje saborski zastupnik, njegovim djelovanjem u Saboru 1891. godine i djelovanjem u gradskom zastupstvu postaje centar opozicije Slavonije i jedan od najjačih u Hrvatskoj. On se od dotadašnje režimske kule pretvara u grad koji će se suprotstaviti stranom utjecaju, utjecaju stranog kapitala, mađarskog i njemačkog. Neuman kao predstavnik hrvatskog liberalnog kapitala okuplja oko sebe grupu intelektualaca, koji su i posjednici zemlje i kapitala, i ugroženi od stranog kapitala i države. S njima će ubuduće raditi u Osijeku protiv stranog uticaja i pripremati teren za osnivanje određenih ustanova: ekonomskih, političkih i kulturnih i iz njih djelovati. Ta Neumanova akcija će se naročito razvijati u periodu od 1900. do 1905. godine. Tako će on stvoriti poznati krug hrvatskih građanskih političara u Osijeku koji su sačinjavali: dr Dragutin Neuman, dr Antun Pinterović, dr Ante Bedenić, dr Vladimir Kovačević, dr Franjo Papratović, dr Ivo Sauter, župnik Josip Horvat, monsignor Milko Cepelić, dr Jančiković i drugi.

2. Izbornom pobjedom 1890. godine stvorena je baza za kasnije političko djelovanje i za stvaranje politike novoga kursa u Osijeku i Slavoniji kome je udarila temelj navedena grupa hrvatskih građanskih političara. Neuman je 1907. godine izjavio da je već kao narodni saborski zastupnik 1891. godine radio s još trojicom na tome što se tada nazivalo politikom novog kursa. U Osijeku će to dovesti do međusobnog povezivanja hrvatske sa srpskom buržoazijom u borbi protiv stranog kapitala.

DIE WAHLEN FÜR DEN KROATISCHEN LANDTAG 1890 IN OSIJEK, DER SIEG
DES KANDIDATEN DER OPPOSITION DR. DRAGUTIN NEUMANN UND DESSEN
TÄTIGKEIT IM LANDTAG IM JAHRE 1891

Zusammenfassung

Am Ausgang des 19. Jahrhunderts war Osijek das grösste ökonomische, politische und kulturelle Zentrum Slawoniens und die zweitgrösste Stadt in Kroatien. Deshalb hatten die politischen Geschehnisse in dieser Stadt eine wesentliche Bedeutung für die Entwicklung der gesellschaftlich-politischen Beziehungen in Slawonien und in Kroatien. Wenn man noch die grossen deutschen und ungarischen, also fremden Einflüsse bis zum I. Weltkrieg hinzufügt, so ist die politische Komponente um so bedeutungsvoller. Bis zum Jahre 1890 war Osijek in den Händen der regimetreuen Politiker, es wurde sogar »Burg des Regimes« genannt. Das bedeutet, dass in der Stadt die fremden Elemente zusammen mit den regimetreuen Einheimischen eine vorherrschende Rolle spielten. Die Kontinuität dieser Gesinnung wurde durch die gemässigte Opposition und deren Kandidaten Dr. Dragutin Neumann, der bei den Wahlen für den kroatischen Landtag im J. 1890/91 den Sieg über den Kandidaten des Regimes davontrug und als Vertreter der unabhängigen Partei die Osijeker Wähler im Landtag im Frühjahr 1891 vertrat, unterbrochen. Für die damalige Zeit war das ein grosses politisches Ereignis.

In der Agitationstätigkeit vor den Wahlen brachte Dr. Neumann seinen Wählern in einer Rede sein politisches Programm, das er im Landtag vertreten wollte, vor. Dieses Programm enthielt folgende Punkte:

1. Anerkennung des österreichisch-ungarischen Ausgleichs mit der Forderung einer Revision dieses Ausgleichs im Interesse Kroatiens und Slawoniens.
2. Es wird eine Erweiterung der autonomen politischen und ökonomischen Rechte verlangt.
3. Die Erneuerung der wirtschaftlichen Entwicklung der Stadt Osijek, die in der Periode 1870—1890 ökonomisch stark herabgekommen war, wird gefordert.

Die Landtagswahlen wurden am 4. Dezember 1890 abgehalten mit Dr. Dragutin Neumann als Kandidaten der oppositionellen unabhängigen Partei und Dr. Dragutin Riffer als Kandidaten des Regimes. Den Sieg trug Dr. Neumann davon, der dann seit dem Frühjahr 1891 bis zum Ende des Jahres im Landtag tätig war.

In seiner Antrittsrede, die so scharf war, dass selbst der Banus Hedervary darauf reagierte, legte er sein politisches Programm vor.

Nach der Beendigung seiner Tätigkeit im Landtag, Ende des Jahres 1891, betätigte sich Dr. Neumann politisch in Osijek und in Slawonien und diese Tätigkeit wirkte sich besonders am Anfang des 20. Jahrhunderts, zwischen den Jahren 1902 und 1910, stark aus.